

<https://doi.org/10.15388/VUIFSMD.2025.2.4>

VILNIAUS UNIVERSITETO BOTANIKOS SODAS 1782–1802 M. PRADŽIOJE: KŪRĖJAI, RAIDA, FUNKCIJOS

Agnė Malinauskaitė

SANTRAUKA. Vilniaus universiteto botanikos sodo kūrimosi istorija lietuviškojoje istoriografijoje iki šiol aptariama kaip pozityvus tokio objekto raidos pavyzdys, o tai lemia temos problemišumą. Plačiausiai ši tema nagrinėta botanikų darbuose, tačiau juose stinga kritinio požiūrio į Botanikos sodo raidą stabdžiusius sunkumus, profesorių asmeninius pasirinkimus, lėšų stygių ir kitas aplinkybes. Panašią poziciją išreiškia ir Vilniaus universiteto istorijai skirtų monografijų autoriai. Šiuo tekstu siekiama išnagrinėti Vilniaus universiteto botanikos sodo steigimo prielaidas bei aplinkybes, jį kūrusių mokslininkų įtaką formuojant kolekcijas ir galimus sunkumus, kurie stabdė nuoseklią sodo raidą. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad lėtą sodo raidą jo veiklos pradžioje lėmė dažna jam vadovavusių profesorių kaita, lėšų ir ploto stygius.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: botanikos sodas, Vilniaus universitetas, botanika, Jeanas Emmanuelis Gilibertas, Georgas Forsteris, Ferdinandas Spitznagelis, Stanislovas Bonifacas Jundzilas.

The Botanical Garden of Vilnius University, 1782–1802: Founders, Development, Functions

SUMMARY. The history of the establishment of the Botanical Garden of Vilnius University is discussed in Lithuanian historiography as a positive example of the development of such an object, which determines the problematic nature of the topic. This topic has been most extensively explored in the works of botanists, but these lack a critical view of the difficulties that accompanied the development of the Botanical Garden, the personal choices of the professors, the lack of funds, and other circumstances of relevance. A similar position has been expressed by the authors of monographs on the history of Vilnius University. This paper aims to examine the preconditions and circumstances surrounding the establishment of the Botanical Garden of Vilnius University, the influence of the scientists who created it on the formation of collections, and the possible difficulties that hindered the consistent development of the Garden. The results of the study reveal that the slow development of the Garden at the beginning of its operation was due to the fact the professors headed in the Botanical Garden changed frequently, also, a lack of funds and space was a notable obstruction.

KEYWORDS: botanical garden, Vilnius University, botany, Jean Emmanuel Gilibert, Georg Forster, Ferdinand Spitznagel, Stanisław Bonifacy Jundziłł.

Įvadas

Lietuviškojoje istoriografijoje Vilniaus universiteto (toliau – VU) botanikos sodo įkūrimo tema atskirai beveik nenagrinėta. Daugiausia dėmesio jai skirta su VU ir mokslu jame susijusiuose darbuose¹. Ankstyvasis Botanikos sodo raidos laikotarpis tiriamas ne tik istorikų, bet ir botanikų², o jų požiūris į istorinę medžiagą dažnai nėra kritiškas. Kaip atskirą temos literatūros grupę galima išskirti su Vilniaus miesto istorija susijusius darbus³. Juose universiteto botanikos sodas pristatomas kaip integrali miesto erdvės dalis, visgi gilesnės analizės čia taip pat negalime matyti. Arnaud Parent⁴, Aurika Ričkienė⁵, Daiva Milinkevičiūtė⁶ mokslo istorijai skirtuose tyrimuose nagrinėja profesorių Giliberto ir Jundzilo asmenybes bei veiklą. Nors šios studijos aktualios tiriamos temos kontekste, jose apsiribojama faktu apie mokslininkų vadovavimą universiteto sodui. Visgi jis nenagrinėjamas kaip mokslinei šių gamtininkų karjerai daręs įtaką veiksnys ir jų moksliniuose tyrimuose pasitelkiama priemonė. Platesniame Lietuvos istorinių žaliųjų erdvių istorijos studijų kontekste galima pastebėti, kad tyrimų dar reta ir dažniausiai jie atliekami ne istorikų⁷.

Reikia pridurti, kad Lietuvoje pastaraisiais metais ima rasti įvairių sričių mokslininkų tyrimų apie sodus ir parkus⁸. Lenkakalbėje istoriografijoje ganėtinais daug tyrimų skirta Jeano Emmanuelio Giliberto asmenybei⁹. Čia Gilibertas minimas kaip pirmųjų botanikos sodų Abiejų Tautų Respublikoje (toliau – ATR) įkūrėjas, tačiau VU botanikos sodo istorija šiuose darbuose nenagrinėjama išsamiau. Žiūrint plačiau, botanikos sodų klausimas lenkiškojoje istoriografijoje¹⁰ aptartas gerokai kompleksiščiau nei lietuviškojoje. Tiesa, būtent VU sodui skirtų darbų nėra gausu, tai galbūt būtų galima paaiškinti didesniu tyrėjų susidomėjimu Lenkijos Karalystės teritorijoje buvusiais sodais, tačiau kai kurie tyrėjai atkreipė dėmesį į VU sodo specifiką, palyginti su kitais ATR sodais¹¹. Šio tyrimo kontekste aktualūs besikeičiančiai mokslo sistemai ATR Apšvietos epochoje skirti

- 1 V. B. Pšibilskis et al., 2016; R. Pavilionis (red.), 1994; V. Merkys (red.), 1976; A. Pirockinas, A. Šidlauskas, 1984.
- 2 A. Skridaila, 2001; A. Skridaila, S. Žilinskaitė, N. Shiyan, 2015.
- 3 R. Čaplinskas (sud.), 2010; T. Venclova, 2017; Z. Medišauskienė (sud.), 2018; V. Drėma, 2021; M. Klovas et al., 2023; Z. Medišauskienė et al., 2023.
- 4 A. Parent, 2018.
- 5 A. Ričkienė, 1994.
- 6 D. Milinkevičiūtė, 2020.
- 7 D. Labeckis, 2020; A. Mocevičius, 2010; K. Jakovlevas-Mateckis, 2011.
- 8 D. Butkienė, 2025.
- 9 J. Ziemczonok, 2012; D. Beauvois, 2015; P. Daszkiewicz, 2015; W. Grębecka, 1994; P. Köhler, 2015.
- 10 J. Grzonkowska, 2014; M. Jagiełło, 2023; A. Zemanek, 1994; J. Kamińska, 1994; M. Gorczyńska, 1999.
- 11 P. Köhler, 1994; W. Grębecka, 1998.

darbai¹². Užsienio istoriografija botanikos sodų tema labai plati. Mokslininkai tiria ne tik atskirų sodų kolekcijas¹³, bet ir sodų kūrimo idėjų ir tendencijų kaitą¹⁴. Botanikos mokslo, sodų raidos Europoje kontekstui aktualūs Alan G. Morton¹⁵, Arthur W. Hill¹⁶, V. E. Mandrij, Giulia Simonini¹⁷, Charles W. J. Withers¹⁸ tyrimai.

Šiame straipsnyje bus nagrinėjama ankstyvoji VU botanikos sodo istorija nuo jo įsteigimo 1782 m. iki 1802 metų. Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kokiomis sąlygomis kurtas pirmasis VU botanikos sodas bei kokią įtaką jo formavimuisi darė Jeano Emmanuelio Giliberto, Georgo Forsterio, Ferdinando Spitznagelio ir Stanislovo Bonifaco Jundzilo asmeninės mokslinės preferencijos. Analizuojant šaltinius ir istoriografiją bus siekiama įgyvendinti išskeltus uždavinius: ištirti, kokią įtaką ankstyvuojui VU botanikos sodo veiklos laikotarpiu turėjo Gilibertas, taip pat išanalizuoti Forsterio profesoriavimo laikotarpiu sode vykusias permainas ir jas lėmusį mokslininko požiūrį, taip pat ištirti Spitznagelio ir Jundzilo indėlį į botanikos sodo veiklą, sodo perkėlimo į Sereikiškes aplinkybes. Tekste naudojama kritinė šaltinių analizė leidžia interpretuoti ir sisteminti šaltinių duomenis. Su ankstyvąja VU botanikos sodo istorija susijusių šaltinių bazė yra skurdi. Vis dėlto XVIII a. paskutiniame dešimtmetyje atsiranda pirmieji sisteminiai Botanikos sodo šaltiniai¹⁹, kurie suteikia daugiau duomenų apie sodo kūrimą ir priežiūrą. Nagrinėjant gamtos istorijos profesorių patirtas mokslines įtakas ir analizuojant jų pačių sodo kūrimo procese priimtus sprendimus, paranku pasitelkti šių mokslininkų²⁰ ir Karlo fon Linėjaus²¹ darbus. Išskirtinės informacijos tiriamai temai suteikia laišškai²², kuriuose neretai

- 12 J. Kamińska, 1994; J. Kamińska, 2004; Ł. Kurdybacha, M. Mitera Dobrowolska, 1973; E. Brusokas et al., 2014.
- 13 S. Easterby–Smith, 2017; C. Bräuchler, T. M. Schuster, E. Vitek, H. Rainer, 2021.
- 14 J. Prest, 1981; S. Easterby–Smith, 2017; M. L. Fagnani, 2021; M. Fitzpatrick et al. (ed.), 2004; E. C. Spary, 2000; W. E. Friedman, P. K. Endress, 2020; S. George, 2007; B. Dietz, 2010.
- 15 A. G. Morton, 1981.
- 16 A. W. Hill, 1915.
- 17 V. E. Mandrij, G. Simonini (ed.), 2025.
- 18 C. W. J. Withers, 1995.
- 19 Akta dotyczące ogrodu botanicznego przy Szkole Głównej W. X. Lit. od r. 1794–1801 szkody wyrządzone przez wojska rosyjskie i inne, 1794–1801, in: VUB RS, F2–DC62; Hortus botanicus Vilnensis inde ab anno 1785, Wilna, 1785, in: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, 8 Cod. Ms. hist. nat. 100; 1799 m. liepos 16 d. Vilniaus universiteto Botanikos sodo šiltnamio ir grunto augalų ir sodo įrankių inventorių, in: LVIA, f. 567, ap. 2, b. 14; *Index Plantarum Horti Botanici Universitatis Vilnensis*, Vilnae, 1802; Jasnie Wielmożny Mosci Dobrodziejcu : [žemės dovanojimo Vilniaus universiteto Botanikos sodui dokumentai], 1801–1802, in: VUB RS, F13–79.
- 20 J. E. Gilbert, 1782; *Diarium Faunae Floraeque Vilnensis*, Vilnius, 1785–1787, in: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, 8 Cod. Ms. hist. nat. 106; S. B. Jundziłł, 1799; S. B. Jundziłł, 1804; J. E. Gilbert, 1782.
- 21 C. von Linné, 1735 (ir vėlesnės redakcijos); C. von Linnaeus, 1755.
- 22 J. Kilius, 1988; Georgo Forsterio laiškas Pawełui Czenpińskiui, 1783 12 24, in: VUB RS, F2–DC53_19–1.

matomas asmeninis rašiusiųjų požiūris į Botanikos sodą. Greta laiškų galima paminėti ir Jundzilo egodokumentus²³. Visgi, tokie šaltiniai yra subjektyvūs, todėl tyrime jų pateikiami duomenys kaip galima labiau papildomi kitais šaltiniais ir istoriografija. Tiriama tema aktualūs įvairūs Edukacinės komisijos dokumentai²⁴. Periodinėje spaudoje²⁵ taip pat atsiliepiama apie botanikos dėstymo principus Jundzilo paskaitose.

Vilniaus universiteto botanikos sodas Jeano Emmanuelio Giliberto ir Georgo Forsterio profesoriavimo laikotarpiu (1782–1787)

Prielaidų botanikos sodui rasti Vilniuje, ko gero, reikėtų ieškoti Edukacinės komisijos XVIII a. pab. vykdytose valstybės švietimo sistemos reformose. Galima pastebėti, kad išskirtinis dėmesys gamtos ir tikslųjų mokslų sritims Lietuvoje ir visoje ATR siejamas su prancūziškosios švietimo filosofijos įtaka, kuri stipriai veikė Apšvietos modelį sau bandančią pritaikyti valstybę²⁶. Šią tendenciją rodo bandymai į ATR pasikviesti prancūzų mokslininkų²⁷. Vienas iš atvykusiųjų buvo Jeanas Emmanuelis Gilibertas.

Gilibertas buvo gydytojas, tačiau prieš atvykdamas į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (toliau – LDK) studijavo Paryžiaus botanikos sodo kolekcijas²⁸. Galbūt ten įgytos žinios galėjo prisidėti prie net dviejų kadaise sėkmingai veikusių Giliberto įsteigtų botanikos sodų – karjeros pradžioje Gilibertas įkūrė botanikos sodą Lione²⁹, o 1776 m. įsteigė botanikos sodą prie Karališkosios medicinos mokyklos Gardine³⁰.

Giliberto persikėlimas į Vilnių po Gardino karališkosios medicinos mokyklos uždarymo turėjo būti inspiruotas mokslinių interesų. Tai galima pagrįsti tuo, kad, atvykęs į LDK sostinę, jis greta darbų universitete ėmėsi aktyviai tyrinėti Vilniaus apylinkių augmeniją bei gyvūniją ir 1782 m. su savo studentais publikavo leidinį³¹, kurį, ko gero, galima laikyti jo susidomėjimo šių kraštų flora tęsiniu, nes LDK gamtos tyrimus mokslininkas buvo pradėjęs dar Gardine. Kita vertus, galbūt prancūzų tiesiog sudomino gali-

23 S. B. Jundziłł, 1850; Jundzilo prisiminimai, 1905.

24 Protokoły posiedzen Komisji Edukacji Narodowej 1773–1785, op. Mitera Dobrowolska Mieczysława, 1973; Protokoły posiedzen Komisji Edukacji Narodowej 1786–1794, op. Mizia Tadeusz, 1969; Pisma i referaty profesorów Szkoły Gł. W. Ks. Lit. i innych osób z edukacją związek mających do Kom. Eduk. Lit. oraz projekty przsłane przez Szkołę Gł. W. K. Lit. z lat 1797–1802, 1797–1802, in: VUB RS, F2–DC126.

25 *Gazeta Literacka Wileńska*, nr. 6, 1806.

26 Ł. Kurdybacha, M. Mitera Dobrowolska, 1973, p. 20.

27 D. Beauvois, 2015, p. 9.

28 A. Parent, 2018, p. 168.

29 A. Parent, p. 45.

30 A. Zemanek, 1994, p. 5.

31 *Exercitium botanicum in Schola Principe Universitatis Vilnensis habendum die menis Julii Anno 1782 seu enumeratio methodica plantarum [...] demonstrabunt praeside Joanne Emmanuele Gilibert doctore medicinae professore botanices ordynario, Vilnae 1782.*

mybė dirbti didesnio prestižo švietimo įstaigoje nei iki tol. Vilniuje Gilibertas tapo naujai kuriamos Gamtos istorijos katedros profesoriumi ir žmogumi, atsakingu už botanikos sodo steigimą bei priežiūrą.

VU botanikos sodo įkūrimo data galima laikyti 1782 m. pavasarį, kai iš Gardino į Vilnių atgabenti ir Medicinos kolegijos kiemelyje pasodinti pirmieji augalai³². To meto sodas galėjo būti 200³³–300³⁴ kvadratinų metrų ploto. Lepesniems augalams buvo pastatytas šiltnamiai. Nepaisant nedidelio jo dydžio, vėlesnio VU botanikos profesoriaus Jundzilo teigimu, egzotiniai augalai jame laikyti dar ir 1807 m.³⁵

XVIII a. revoliuciją botanikos ir zoologijos moksluose sukėlė švedų gamtininko Karlo fon Linėjaus veikalas *Systema Naturae*, kuris įvedė binarinę nomenklatūrą, apibūdino augalų lyties organus ir pasiūlė augalų klasifikavimo sistemą³⁶, pagal kurią XVIII a. antrojoje pusėje projektuoti daugelis Europos botanikos sodų. Visu aptariamam savo gyvavimo laikotarpiu Medicinos kolegijos kieme ir vėliau Sereikiškėse VU botanikos sodas buvo kuriamas būtent pagal Linėjaus sistemą ir tai buvo nulemta sodą kūrusių profesorių išsilavinimo ir mokslinių preferencijų. Galima manyti, kad tokią kryptį lėmė pirminis Giliberto pasirinkimas. Nors galima teigti, kad prancūzų mokslininkas kritiškai vertino visas tuo metu egzistavusias dirbtines augalų klasifikavimo sistemas³⁷, tačiau reikia pažymėti, kad Gilibertui buvo artimos Linėjaus idėjos, jis vertė jo darbus³⁸.

1785 m. Giliberto įpėdinis Vilniuje, gamtininkas, keliautojas Georgas Forsteris sudarė VU botanikos sodo augalų sąrašą³⁹. Nors Gilibertas iš Vilniaus išvyko dar 1783 m., tačiau Forsterio sudarytą augalų inventorių galima laikyti ankstyviausiu žinių apie Botanikos sodo augalus šaltiniu. Šiame inventoriuje surašyti 648 pavadinimų augalai ir sėklos, tačiau iki galo nėra aišku, ar tai didžiausias Giliberto laikotarpiu augintų augalų rūšių skaičius. Štai Jundzilas mini, kad Gilibertas iš Gardino atsivežtą augalų kolekciją vėliau papildė naujais egzemplioriais ir ji pasiekė 2 000 skirtingų rūšių⁴⁰. Visgi abejotina, ar tikrai pirmojo Botanikos sodo Vilniuje kolekcija būtų galėjusi būti tokia gausi, kai paties Jundzilo vadovaujamo Botanikos sodo 1802 m. indekse augalų skaičius siekia nepilnai 2 000⁴¹. Mažai tikėtina ir kad per mažiau nei dvejus metus iki Forsterio atvykimo Botanikos sode būtų žuvę daugiau nei 1 000 augalų rūšių.

32 S. Žilinskaitė, 2016, p. 187.

33 Ibid., p. 188.

34 P. Slavėnas (sud.), 1960, p. 51.

35 S. B. Jundziū, 1850, p. 51.

36 C. von Linné, 1735 (ir vėlesnės redakcijos).

37 A. Skridaila, 2001, p. 44.

38 P. Daszkiewicz, 2015, p. 117–118.

39 Hortus botanicus Vilnensis inde ab anno 1785, Wilna, 1785, in: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, 8 Cod. Ms. hist. nat. 100.

40 S. B. Jundziū, 1850, p. 47.

41 *Index Plantarum Horti Botanici Universitatis Vilnensis*, Vilnae, 1802.

Tame pačiame saugojimo vienetė galima rasti ir dar vieną Forsterio parengtą augalų sąrašą, kuriame, anot tyrėjų, surašyti tie augalai, kurie 1785 m. galėjo būti auginami Botanikos sode atvirame grunte ir šiltnamyje. Kadangi sąrašas sudarytas ne pagal abėcėlę, galima daryti prielaidą, jog augalų eiliškumas atspindėjo jų išdėstymą sode. Vis dėlto iš šio šaltinio duomenų neįmanoma atkurti schemos ar plano, kaip konkrečiai augalai buvo išdėstyti Medicinos kolegijos kieme. Čia paminėti 257 augalai, iš kurių 208 auginti atvirame grunte ir 49 šiltnamyje⁴². Taip pat sudarytas ir sėklų sąrašas. Jame randame 350 skirtingų augalų sėklų, jos suskirstytos į 17 klasių pagal Linėjaus sistemą. Tiesa, platesniajame inventoriuje minimos visos 24 Linėjaus sistemoje egzistavusios klasės, todėl manytina, kad likusias 7 klases Vilniuje tuo metu sudarė daugiamečiai augalai. Tarp sėklų gausiausios buvo *Syngenesia* (50 augalų) ir *Tetrandria* (48) klasės. Joms priklauso tokie augalai kaip plačialapis gyslotis (*Plantago maior*), šlaitinė rasakila (*Alchemilla vulgaris*) ar paprastasis kietis (*Artemisia vulgaris*). Galima pažymėti, kad gausiausiai sode auginti žydintys arba žoliniai augalai, tačiau sąrašė minimi ir keli medžiai – paprastasis kaštonas (*Aesculus hippocastanum*), kazokinis kadagys (*Juniperus sabina*) bei net šiandien Lietuvoje egzotiniais laikomi baltasis ir juodasis šilkmedžiai (*Morus alba*, *Morus nigra*). Botanikas A. Skridaila pažymi, kad medėjantys augalai XVIII a. Europos botanikos soduose sudarė tik palyginti labai nedidelę visų kolekcijų dalį, dažnai ne daugiau nei 5 proc., o tai atspindėjo vyraujančią to meto tendenciją gausiau auginti žolinius augalus⁴³. Svarbu pabrėžti, kad šiuo aspektu VU botanikos sodas aptariamuoju laikotarpiu neišsiskyrė bendrame Europos sodų kontekste.

Gilibertas Vilniuje užsiėmė ir vietinių laukinių bei Botanikos sode augintų augalų herbarizavimu. Jo sudaryti herbariumai šiandien pasklidę po skirtingų Europos universitetų archyvus⁴⁴. Moksliniu požiūriu sėkmingą Giliberto karjerą Vilniuje nutraukė netikėtas profesoriaus išvykimas į gimtinę. Tikriausiai tai buvo nulemta asmeninių priežasčių⁴⁵, o ne netinkamų darbo sąlygų. Juolab kad jau grįžęs į Lioną Gilibertas išleido dar keletą veikalų apie Lietuvos gamtą ir valstiečių gyvenimo sąlygas. Nors Vilnius buvo trumpa Giliberto karjeros stotelė, tačiau LDK gamtos tyrimai svariai prisidėjo prie jo karjeros plėtotės, o profesoriaus indėlis čia įkuriant Botanikos sodą ir puoselėjant botanikos mokslą padėjo pamatus tolesniam Gamtos istorijos katedros VU vystymuisi.

Išvykus Gilibertui imta ieškoti paminėtos, tačiau vietinių jam prilygstančių mokslininkų dar nebuvo, tad, kaip tuo metu buvo įprasta VU, kandidato ieškota svetur. 1783 m. gruodžio 24 d. laiške akademikui Pawełui Czenpińskiui kandidatas į Gamtos istorijos katedros profesorius G. Forsteris išdėsto savo lūkesčius darbo sąlygoms Vilniuje⁴⁶. Forsteris vėliau ir ėjo šias pareigas LDK Vyriausiojoje mokykloje.

42 A. Skridaila, S. Žilinskaitė, N. Shiyan, 2015, p. 96–97.

43 A. Skridaila, 2001, p. 72.

44 Ibid., p. 98.

45 Žr. A. Parent, 2018.

46 Georgo Forsterio laiškas Pawełui Czenpińskiui, 1783 12 24, in: VUB RS, F2–DC53_19–1, l. 2.

Forsteris buvo Europoje žinomas gamtininkas, išgarsėjęs dalyvavimu antrojoje 1772–1775 m. britų kapitono Jameso Cooko ekspedicijoje, kurioje G. Forsteris dalyvavo kartu su savo tėvu teologu, gamtininku Johannu Reinholdu Forsteriu⁴⁷. Tėvas sudomino jaunąjį Georgą gamtos mokslais, nors pats universitetinio išsilavinimo šioje srityje neturėjo. Pažymėtina, kad J. R. Forsteriui didelę įtaką padarė Linėjaus idėjos⁴⁸, kurias jis, tikėtina, perdavė ir sūnui, nes šis taip pat universitete nesimokė. Nors G. Forsteris aktyviai domėjosi sparčiai besivystančio mokslo naujovėmis ir jau 1785 m. užsiminė, kad „Linėjus, išskyrus botaniką, jau ir pasenęs“⁴⁹, visgi būtent šioje srityje ir G. Forsterio profesoriavimo laikotarpiu VU botanikos sode buvo vadovaujama jo sistema⁵⁰. Jau minėtas Forsterio sudarytas sodo augalų sąrašas parengtas taip pat pagal Linėjaus sistemą.

Forsteriui buvo svarbus ne tik akademinis jaunuolių lavinimas, bet ir gamtos mokslų populiarinimas visuomenėje, o galimybes tai daryti jis matė visose valstybėse⁵¹. Forsteris, prieš atvykdamas į Vilnių, domėjosi čia esamomis Gamtos istorijos katedros mokymo priemonėmis. Minėtame laiške Czenpińskiui jis teiraujasi, ar Botanikos sodas Vilniuje jau turi pastovią vietą ir ar jame yra vietos šilumamėgiams augalams⁵². Galima manyti, kad Forsteris atvykdamas į Vilnių tikėjosi čia rasti gerai įrengtą studijų bazę. Teoriškai VU jau buvo apsirūpinęs visomis pagrindinėmis mokymo priemonėmis, tačiau gamtos istorijos kabineto ir Botanikos sodo kolekcijos buvo kuklios, o pats sodas glaudėsi nedideliame plotelyje praktiškai po profesorų butų langais. Pavyzdžiui, XVIII a. pab. Paryžiaus *Jardin du Roi* kolekciją sudarė apie 6 000 skirtingų rūšių augalų⁵³. Net ir mažesniuose soduose (Jenoje, Altdorfe, Palerme) šiuo laikotarpiu kolekcijos dydis buvo apie 2000–2500 augalų rūšių⁵⁴. Atrodo, kad apie tokią dar tik pradinę vystymosi stadiją esančią katedros materialinę būklę į Vilnių atvykstančiam Forsteriui nebuvo detalai pranešta. Nors Czenpińskis laiške Forsteriui mini, kad „botanikos sodas susispaudė mažame žemės lopinėlyje“⁵⁵, tačiau 1783 m. gruodžio 17 d. laiške savo uošviui akademikui Christianui Gottlobui Heynei Forsteris užsimena, kad „Vilniaus universitetas labai gausiai dotuojamas“⁵⁶, taigi, galima manyti, kad vokiečių mokslininko darbo LDK lūkesčiai buvo dideli. Tuo tarpu universitetas nei mokslinių įrankių, nei idėjiniu požiūriu, ko gero, dar nebuvo pasiruošęs priimti tyrėjų su didelėmis ambicijomis. Juolab kad ir Edukacinės

47 J. Kilius, 1988, p. 11.

48 Ibid., p. 9.

49 „Laiškas Samueliui Thomui von Sömmerringui, 1785 12 26“, in: Ibid., p. 192.

50 „Laiškas Christianui Gottlobui Heynei, 1786 03 09“, in: Ibid., p. 220.

51 J. Kamińska, 2004, p. 133.

52 Georgo Forsterio laiškas Pawelui Czenpińskiui, 1783 12 24, in: VUB RS, F2–DC53_19–1, l. 4.

53 E. C. Spary, 2000, p. 63.

54 A. Skridaila, 2001, p. 45.

55 „Laiškas Pawelui Czenpińskiui, 1784 01 28“, in: J. Kilius, 1988, p. 416.

56 „Laiškas Christianui Gottlobui Heynei, 1783 12 17“, in: Ibid., p. 35.

komisijos keltas mokymo „tikslas nėra suteikti jaunuoliams išsamių ir plačių mokslo žinių, jis apsiriboja tuo žinių lygiu, kuris yra būtinas, norint sėkmingai dirbuotis tėvynės labui ir gerovei“⁵⁷. Visgi, nepaisant tokių iš pirmo žvilgsnio paprastų reikalavimų, galima pažymėti, kad VU Gamtos istorijos katedros veiklos pradžioje jai vadovauti kvietė žinomas to meto Europos mokslininkus.

Iš 1784 m. kovo 3 d. laiško tėvui matyti, kad Forsteris buvo pasiryžęs puoselėti sodą ir jo pagrindą sudaryti iš „ne svetimų, ir ypač ne šiltnamio, o savo krašto augalų“⁵⁸. Galbūt tai galėjo lemti Linėjaus suformuluotas principas, kad akademiniam sode turi augti kuo daugiau tam kraštui būdingų augalų⁵⁹. Vėliau šio principo laikysis ir Jundzilas. Tačiau iš Forsterio iš Vilniaus siųstų laiškų bičiuliams ir šeimos nariams bei kitų dokumentų susidaro įspūdis, jog nieko realaus vokiečių mokslininkas Botanikos sode taip ir nenuveikė. Savo laiškuose Forsteris nemini, kad sode įkurdino kokių nors naujų augalų, tokios informacijos nėra ir kituose vienalaikiuose dokumentuose. Kad Forsterio profesoriavimo laikotarpiu Botanikos sodo kolekcijos nebuvo gausinamos, pažymi ir Jundzilas⁶⁰, taip teigti leidžia ir 1799 m. Botanikos sodo augalų inventorių, kuris bus aptartas kitame skyriuje.

Turbūt charakteringiausi Forsterio profesoriavimo Vilniuje aspektu kalbant apie Botanikos sodą galima laikyti jo dedamas pastangas surasti didesnę žemės sklypą ir sodą perkelti ten. Atrodo, kad ir VU vadovybė, ir Edukacinė komisija pritarė tokiai idėjai, tačiau laukti jos įgyvendinimo teko ne vienus metus. Apie sodo plėtros poreikį Forsteris pirmą kartą užsimena nepraėjus ilgam laikui nuo savo atvykimo į Vilnių, dar 1784 m. pabaigoje. Lapkričio 20 d. laiške uošviui Forsteris apie esamą sodo situaciją atsiliepė taip: „Botanikos sodas mano netvarkingo pirtako, tokio Giliberto, paliktas skurdžioje būklėje, be to, jis mažas, ir kalbama apie įsigijimą tinkamo sklypo.“⁶¹ Bėgant laikui Vilniuje jo nusivylimas Gamtos istorijos katedros mokymo priemonėmis, Botanikos sodo būkle ir perspektyvomis visa tai pagerinti tik didėjo. Vis dėlto, reikia pažymėti, kad Forsteriui buvo būdingas tam tikras dramatizmas, taigi į jo vertinimus derėtų žvelgti atsargiai. „Sodas – mažas sklypelis, nevertas šio vardo“⁶² – taip mokslininkas atsiliepia apie Botanikos sodą Vilniuje. Galima manyti, kad Forsteris nelaiškė turimo sodo tinkama mokymo ar tyrimų vieta, nes 1787 m. sausį laiške Samueliui Thomui von Sömmerringui mini, kad „Edukacinė komisija Varšuvoje galų gale priėmė nutarimą čia įsteigti botanikos sodą“⁶³.

57 „Laiškas Pawełui Czenpińskiui, 1784 01 28“, in: *Ibid.*, p. 416.

58 „Laiškas Johannui Reinholdui Forsteriui, 1784 03 03“, in: *Ibid.*, p. 40.

59 A. Skridaila, 2001, p. 71.

60 S. B. Jundziū, 1850, p. 47.

61 „Laiškas Christianui Gottlobui Heynei, 1784 11 20“, in: J. Kilius, 1988, p. 55.

62 „Laiškas Johannui Karlui Philippui Speneriui, 1784 12 07“, in: *Ibid.*, p. 69.

63 „Laiškas Samueliui Thomui von Sömmerringui, 1787 01 19“, in: *Ibid.*, p. 338.

Tiesa, kad to meto universiteto sodas negalėjo lygintis su kitų Europos aukštųjų mokyklų sodais nei savo dydžiu, nei sukaupytą augalų kolekcija ar juo labiau ilgaamžė tradicija. Tačiau svarbu pabrėžti, kad net ir kelis šimtmečius gyvuojantys sodai tik XVIII a. ėmė virsti mokslinių tyrimų vietomis bei mokymo priemonėmis. Pirmuoju tokių tyrimų centru Europoje reikėtų laikyti Paryžiaus *Jardin du Roi*, kuris XVIII a. pab. turėjo ne tik gausias demonstracijoms paruoštų gyvūnų bei augalų kolekcijas, bet ir vykdė gamtos mokslų – chemijos, mineralogijos, geologijos ir kitų – tyrimus⁶⁴. Taigi XVIII a. pab. Vilniuje įsteigtas Botanikos sodas savo paskirtimi, galima sakyti, atitiko to meto botanikos mokslo tendencijas ir nuo pat įkūrimo buvo naudojamas kaip edukacinė priemonė. To įrodymu galima laikyti ir augalų sode išdėstymo tvarką pagal Linėjaus sistemą ir tai, kad augalų kolekcija pagal savo sudėtį daugiausia atitiko to meto standartus. Galbūt, jeigu Giliberto darbo Vilniuje nebūtų nutraukęs staigus jo išvykimas, sodo kolekcija būtų buvusi didinama, būtų buvę nuosekliai tęsiami ir jame vykdyti tyrimai.

Forsteris į esamą sodo situaciją žiūrėjo skeptiškai, todėl darė tik tai, kas būtina, ir nesistengė sodo plėtoti bei puoselėti. Galima pastebėti, kad Forsteris rūpindavosi gauti augalų iš užsienio savoms reikmėms, pavyzdžiui, prašė jam atsiųsti hiacintų, narcizų ir kitų gėlių svogūnėlių⁶⁵, tačiau dėl nežinomų priežasčių jie nebuvo sodinami Botanikos sode. Taip pat proga papildyti sodą naujais, o gal net egzotiniais augalais buvo Forsteriui užsakant medelius Vilniaus vyskupui Ignatui Jokūbui Masalskiui⁶⁶, tačiau ir šia galimybe nebuvo pasinaudota. Atrodo, kad bent dalį Botanikos sodo Forsteris naudojo kaip asmeninį daržą. Bičiuliai iš užsienio jam ir žmonai Teresei Forster siųsdavo įvairių daržovių sėklų⁶⁷. Galbūt Forsteris greitai suprato, kad Vilnius jo karjeroje – tik tarpinė stotelė, todėl jo pastangos neturi prasmės. Kita vertus, tuometinio Botanikos sodo plotas išties buvo itin mažas, galbūt jame tiesiog nebebuvo vietos naujiems augalams sodinti. Bėgant laikui Vilniuje, matyt, Forsteris apsiprato su mintimi, kad naujo sklypo Botanikos sodui pirkimo teks palaukti⁶⁸, tačiau tuo metu dar nežinojo, kad jam pačiam neteks ilgai čia užsibūti. 1787 m. naujas sklypas sodui visgi buvo nupirktas, tačiau Forsteris tais pačiais metais buvo pakviestas prisidėti prie Rusijos imperijos rengiamos ekspedicijos į Pietų jūrą, ir nors ji taip ir neįvyko, mokslininkas su šeima paliko Vilnių⁶⁹.

64 A. G. Morton, 1981, p. 294.

65 „Laiškas Samueliui Thomui von Sömmerringui, 1785 01 16“, in: J. Kilius, 1988, p. 106.

66 „Laiškas Johannui Karlui Philippui Speneriui, 1785 08 22“, in: Ibid., p. 167.

67 „Laiškas Johannui Karlui Philippui Speneriui, 1786 02 20“, „Laiškas Johannui Karlui Philippui Speneriui, 1786 04 10“, „Laiškas Johannui Karlui Philippui Speneriui, 1787 06 17“, in: Ibid., p. 212, 236, 391.

68 „Laiškas Samueliui Thomui von Sömmerringui, 1786 02 20“, in: Ibid., p. 206.

69 Ibid., p. 21.

Botanikos sodo perkėlimas į Sereikiškes: Ferdinandas Spitznagelis ir Stanislovas Bonifacas Jundzilas (1787–1802)

Po Forsterio išvykimo susidariusi situacija buvo panaši kaip ir 1783 m., kai Vilnių paliko Gilibertas, – Botanikos sodas ir visa Gamtos istorijos katedra vėl neteko veiklą koordinuojančio asmens, teko ir vėl ieškoti kito profesoriaus. Ir trečią kartą specialisto ieškota Europoje, 1791 m. rastas tinkamas kandidatas – Vienoje dirbęs vokietis Ferdinandas Spitznagelis. Nors buvo gydytojas, Spitznagelis studijavo matematiką ir gamtos mokslus⁷⁰, o tai galėjo lemti pasirinkimą pavesti jam vadovauti Gamtos istorijos katedrai Vilniuje.

Svarbu pabrėžti, kad net ir perkėlimo į naują vietą laukiantis Botanikos sodas ir toliau greičiausiai buvo naudojamas kaip edukacinė priemonė. 1797–1798 m. gamtos istorijos paskaitas Botanikos sode lankė 13 studentų⁷¹. Nepaisant to, galima manyti, kad augalų kolekcija sode šiuo laikotarpiu patyrė šiokių tokių nuostolių. Jundzilas mini, kad Spitznagelis atvykęs į Vilnių galėjo rasti perpus mažiau augalų, nei jų paliko Gilibertas⁷². Visgi toks teiginys sunkiai pagrindžiamas – 1799 m. paties Jundzilo sudarytame Botanikos sodo augalų inventoriuje minimi iš viso 474 pavadinimų augalai⁷³, taigi nors skaičius mažesnis, nei 1785 m. užfiksavo Forsteris (648), tačiau, ko gero, kad didžioji dalis Giliberto dar iš Gardino atsivežtų augalų augo sode ir XVIII a. pabaigoje.

Paradoksalu, kad visą profesoriavimo laiką Vilniuje siekęs, jog Botanikos sodui būtų nupirktas naujas sklypas, Forsteris išvyko iš Vilniaus, kai tai pagaliau buvo padaryta. 1787 m. kovo 30 d. Edukacinės komisijos posėdžio protokole minima, kad už 26 000 aukšinių iš universiteto profesoriaus, gydytojo Nicolas Regnier perkamas sklypas botanikos sodui įsteigti⁷⁴. Sklypo vietą buvo parinkęs dar Forsteris, kuris apie ją atsiliepė taip: „Šis sklypas yra tinkamas kaip Botanikos sodo dalis ne tik kokybe savo dirvos, kuri atrodo labai tinkama kultivacijai, bet ir dėl [čia] esančio šlaito, kuris įgalina auginti įvairių vietovių ir įvairių rūšių augalus [...]“⁷⁵. Kaip kitus pasirinktos vietos privalumus mokslininkas įvardija sklype esančius tvenkinius, kurių vandenį būtų galima panaudoti augalams laistyti, patogią vietą įrengti oranžerijai, galimo sodo artumą nuo universiteto pastatų, greita esančius sklypus potencialiai sodo plėtrai⁷⁶. Tokie kriterijai aiškiai suponuoja visiškai

70 H. Markiewicz (red.), 2002, p. 135.

71 Pisma i referaty profesorów Szkoły Gł. W. Ks. Lit. i innych osób z edukacją związek mających do Kom. Eduk. Lit. oraz projekty przsłane przez Szkołę Gł. W. K. Lit. z lat 1797–1802, 1797–1802, in: VUB RS, F2–DC126, l. 17.

72 S. B. Jundził, 1850, p. 47.

73 1799 m. liepos 16 d. Vilniaus universiteto Botanikos sodo šiltnamio ir grunto augalų ir sodo įrankių inventorių, in: LVIA, f. 567, ap. 2, b. 14.

74 *Protokoły posiedzen Komisji Edukacji Narodowej 1786–1794*, opracował Tadeusz Mizia, 1969, p. 79–80.

75 „Raportas dėl p. Regnier žemės sklypo, 1787 04 14“, in: *Ibid.*, p. 370–371.

76 *Ibid.*

pragmatišką ir mokslinį Forsterio požiūrį į galimą sodo vietą, Sereikiškėse buvusio žemės ploto nedidelis nuotolis nuo universiteto turėjo užtikrinti, kad studentai ir dėstytojai iš auditorijų lengvai pasiektų Botanikos sodą ir jis galėtų būti naudojamas kaip visavertė mokymo priemonė. Nepaisant to, kad sklypas visgi buvo nupirktas, faktiniai darbai jame nevyko dar ilgą laiką.

Nėra tikslių duomenų, kokios būklės Botanikos sodą rado į Vilnių atvykęs Spitznagelis. Jo vadovavimo laikotarpiu nebuvo sudaryta sodo augalų inventoriaus, tad kolekcijos kaita tarp 1785 m. ir 1799 m. surašymų lieka neaiški. Spitznagelis ėmėsi žemės ploto Sereikiškėse tvarkymo darbų, tačiau juos sustabdė rusų armijos sklypui padaryta žala⁷⁷ po Trečiojo ATR padalijimo.

1797 m. į Vilnių po mokslų užsienyje grįžo pijoras, botanikas ir kunigas Jundzilas, domėjęsis gamtos mokslais⁷⁸. Iki pradėdamas dirbti VU mokytojavo pijorų mokyklose Raseiniuose, Ščiutine, Vilniuje⁷⁹. Akademinio lygio žinių gamtos mokslų srityje Jundzilas visų pirma įgijo privačių paskaitų metu iš Forsterio⁸⁰, vėliau Edukacinės komisijos buvo išsiųstas tobulintis į užsienį. Grįžęs į Vilnių, greta buvimo Gamtos istorijos katedros viceprofesoriumi, buvo atsakingas ir už Botanikos sodą⁸¹. Ko gero, Jundzilas tikrai buvo entuziastingai nusiteikęs Botanikos sodo perkėlimo klausimu. Kadangi jo vizija neatitiko Spitznagelio, kuris taip pat dar turėjo ambicijų kurti sodą, plano, mokslininkų ginčą spręsti ėmėsi universiteto rektoriaus sudaryta komisija, kuri priėmė Jundzilui palankų sprendimą⁸². Viceprofesorius galėjo netrukdomas imtis darbų. Sklypas turėjo būti išlygintas ir pakeltas, jame nutiesti takai, būsimasis sodas suskirstytas stačiakampiais⁸³. Reikia manyti, kad įvairiems didelių įgūdžių nereikalaujantiems darbams atlikti sode greta sodininko 1799 m. sausio–balandžio mėnesiais buvo samdomi darbininkai⁸⁴. Paruošus gruntą buvo galima pradėti augalų perkėlimą.

1799 m. gegužę susirinkusi jau kita universiteto komisija, sudaryta iš fizikos profesoriaus Juozapo Mickevičiaus, Piešimo ir tapybos katedros vadovo Pranciškaus Smuglevičiaus, architektūros profesoriaus Mykolo Šulco ir paties Jundzilo, nusprendė, kad Sereikiškių sode turi būti pastatyti trys skirtingų tipų pastatai šilumamėgiams augalams auginti, iš kurių „vidurinis bus vadinamas oranžerija, skirta augalams, kuriems reikia

77 Akta dotyczące ogrodu botanicznego przy Szkole Głównej W. X. Lit. od r. 1794–1801 szkody wyrządzone przez wojska rosyjskie i inne, 1794–1801, in: VUB RS, F2–DC62, l. 1.

78 E. Raila, B. Riauba, 2012, p. 454–455.

79 E. Rostworowski (red.), 1964–1965, p. 320.

80 J. Kamińska, 2004, p. 135.

81 S. Žilinskaitė, 2016, p. 193.

82 Ibid., p. 194.

83 S. B. Jundziłł, 1850, p. 48–49.

84 Akta dotyczące ogrodu botanicznego przy Szkole Głównej W. X. Lit. od r. 1794–1801 szkody wyrządzone przez wojska rosyjskie i inne, 1794–1801, in: VUB RS, F2–DC62, l. 5 v.

mažiau šilumos, [...] šoniniai, vadinami šiltnamiais, [...] skirti [...] didesniems augalams, kuriems reikia daugiau šilumos“⁸⁵. Tokie planai leidžia teigti, kad ketinta stipriai praplėsti egzotinių augalų kolekciją Botanikos sode, kurią 1799 m. sudarė 107 rūšių augalai⁸⁶. Taip pat planuota įrengti patalpas sėklų, herbariumų ir bibliotekos saugojimui, o pastatų sienos turėjo „apsaugoti sodą nuo rytų ir vakarų vėjų bei tarnauti kaip apsauga žiemą tokiems augalams kaip persikai, abrikosai ir kiti“.⁸⁷ Visgi šiltnamių pastatai Sereikiškėse ėmė kilti tik 1806 m.⁸⁸, todėl galima daryti prielaidą, kad iki to laiko nebuvo stipriai plečiama ir egzotinių augalų kolekcija.

Jundzilo teigimu, pirmuosius atvirame grunte augančius augalus į Sereikiškės jis persodino 1800 m. pavasarį. Tai buvo apie 200 augalų⁸⁹ ir manytina, kad skaičius tikrai galėjo būti panašus, nes 1799 m. inventoriuje surašyti 172 pavadinimų daugiamečiai augalai⁹⁰. Natūralu, kad persodinti tik daugiamečiai, atvirame grunte augę augalai – šiltnamio augalai negalėjo būti perkelti, kol nebuvo pastatyta nauja oranžerija, o vienmečiai augalai, kurių skaičius siekė 195, greičiausiai turėjo būti naujai sėjami sode Sereikiškėse. Jundzilas mini, kad vėlesniais metais sodą jis vis papildydavo vietiniais pievų bei miško augalais, taigi, kaip ir Gilibertas, sekė Linėjaus nurodymais sode auginti ir vietinius augalus⁹¹. Kolekciją gausino iš Vienos, Paryžiaus, Halės, Monpeljė gaunamomis sėklomis⁹². Ko gero, galima pasitikėti tokiais mokslininko teiginiais, nes kontaktus su užsienio gamtininkais jis galėjo užmegzti savo studijų metu, o 1794 m. Edukacinės komisijos dokumentuose minima, kad pats Jundzilas siuntė sėklas į Vilnių⁹³, taigi manytina, kad tokia praktika Europoje buvo gana paplitusi.

1801–1802 m. sodo plotas Sereikiškėse prasiplėtė, nes jo reikmėms Ivanas Fryzelis ir Wawrzeckis padovanojo kelis žemės sklypus abipus Vilnelės upės⁹⁴. Augalams įsitvirtinti naujoje vietoje prireikė laiko, matyt, dėl to pirmasis į naują vietą perkeltos VU botanikos sodo augalų indeksas sudarytas tik 1802 metais⁹⁵. Jame pagal abėcėlę surašyti

85 Ibid., p. 11.

86 1799 m. liepos 16 d. Vilniaus universiteto Botanikos sodo šiltnamio ir grunto augalų ir sodo įrankių inventorių, in: LVIA, f. 567, ap. 2, b. 14.

87 Akta dotyczące ogrodu botanicznego przy Szkole Głównej W. X. Lit. od r. 1794–1801 szkody wyrządzone przez wojska rosyjskie i inne, 1794–1801, in: VUB RS, F2–DC62, l. 6 v.

88 S. Žilinskaitė, 2016, p. 192.

89 S. B. Jundziū, 1850, p. 49.

90 1799 m. liepos 16 d. Vilniaus universiteto Botanikos sodo šiltnamio ir grunto augalų ir sodo įrankių inventorių, in: LVIA, f. 567, ap. 2, b. 14.

91 A. Skridaila, 2001, p. 71.

92 S. B. Jundziū, 1850, p. 50.

93 *Protokoły posiedzen Komisji Edukacji Narodowej 1786–1794*, opracował Tadeusz Mizia, p. 360.

94 Jasnie Wielmożny Mosci Dobrodziej: [žemės dovanojimo Vilniaus universiteto Botanikos sodui dokumentai], 1801–1802, in: VUB RS, F13–79.

95 *Index Plantarum Horti Botanici Universitatis Vilnensis*, Vilnae, 1802.

1053 pavadinimų augalai, o dar 19 įrašyti indekso pabaigoje kaip papildymas (*Supplementum*). Taigi 1802 m. sodo kolekciją sudarė 1072 pavadinimų augalai. Šis sąrašas nuo 1785 m. ir 1799 m. sudarytųjų skiriasi tuo, kad jame greta lotyniškų augalų pavadinimų prie daugelio rūšių pateikti ir lenkiški. Galima manyti, kad tokie augalai kaip stambiažiedė ląstūnė (*Bignonia radicans*) ar indinė kana (*Canna indica*), kurių pavadinimai indekse nebuvo išversti į lenkų kalbą, šiuose kraštuose buvo menkai žinomi ir dar tik pradedami auginti. Tokių augalų indekse yra 197.

Kadangi 1799 m. ir 1802 m. sudaryti bendri kolekcijų indeksai neatspindi konkrečių augalų augimo vietos, iš jų neįmanoma atkurti naujojo Botanikos sodo plano. 1799 m. inventoriuje aiškiai atskiriami daugiamečiai, vienmečiai ir šiltnamio augalai, o kiti du dokumentai informacijos apie augalų augimo ypatybes nepateikia. Galbūt prieš pat sodo augalų perkėlimą darytas sąrašas šiuo aspektu išsiskiria dėl to, kad reikėjo aiškiai žinoti, kurie augalai gali būti persodinti Sereikiškėse, o kurie dėl savo lepumo liks šiltnamyje senojoje vietoje. Taigi galima teigti, kad 1802 m. trečią pavasarį naujame Sereikiškių sklype pasitinkantis VU Botanikos sodas turėjo beveik du kartus didesnę augalų kolekciją, nei buvo 1782 m. Giliberto įsteigtame sode.

Išvados

1. Stimulą steigti botanikos sodą Vilniuje suteikė Edukacinės komisijos vykdytos švietimo reformos. Augalų kolekcijos pagrindą sodo gyvavimo pradžioje sudarė likviduoto Gardino Karališkosios medicinos mokyklos Botanikos sodo augalai.
2. VU botanikos sodą Medicinos kolegijos kieme įkūrė Jeanas Emmanuelis Gilibertas. Nors jis buvo gydytojas, tačiau aktyviai užsiėmė botaniniais tyrimais Europoje ir LDK, publikavo keletą reikšmingų studijų apie Lietuvos gamtą. Nuo pat sodo kūrimo pradžios Giliberto pasirinkta botaninė Linėjaus sistema buvo naudojama visu aptariamuoju laikotarpiu. Botanikos sodas Vilniuje iškart imtas naudoti kaip edukacinė priemonė. Tokia jo paskirtis išliko sodui vadovaujant visiems tyrime minimiems profesoriams. Šiuo aspektu VU botanikos sodas atitiko to meto europines sodų paskirties tendencijas. Deja, Giliberto išvykimas sustabdė nuoseklią Botanikos sodo raidą.
3. Forsteris turėjo ambicijų plėtoti botanikos sodą Vilniuje, tačiau jo profesoriavimo laikotarpiu sodas nebuvo papildytas naujais augalais. Plėtra nevykdyta motyvuojant itin mažu jo plotu ir lėšų stygiu. Taip pat tai galėjo lemti Forsterio netenkinančios darbo sąlygos Vilniuje. Visgi profesorius pavyko pasiekti, kad finansavimas Gamtos istorijos katedros mokymo priemonėms, taigi ir sodui, VU būtų padidintas. Nepaisant to, tik 1787 m. buvo nupirkta naujas Botanikos sodo sklypas Sereikiškėse, kurį parinko Forsteris, tačiau darbai jame pradėti vykdyti tik 1792 m. į Vilnių atvykus Spitznageliui.
4. Spitznagelis ėmėsi tvarkyti naujai nupirktą žemės plotą, turėjo sodo vystymo planą, tačiau darbus stabdė rusų kariuomenės sklypui padaryta žala. Nuoseklūs dar-

bai pradėti vadovavimą VU botanikos sodui perėmus Jundzilui. Šiuo metu sprendimai dėl sodo ateities pradedami priimti kolektyviškai viso universiteto mastu, taigi sodas tampa vis mažiau priklausomas nuo pavienių profesorių pasirinkimo. 1800 m. pavasarį į Sereikiškių sklypą perkelti pirmieji daugiamečiai augalai. Sode planuota įrengti šiltnamius skirtingiems šilumamėgiams augalams, tačiau tiriamuoju laikotarpiu tai nebuvo įgyvendinta. Augalų kolekcija sode nuo jo įsteigimo iki XVIII a. pab. praktiškai nedidėjo. Didesnis augimas matomas tik išsiplėtus sodo plotui Sereikiškėse.

5. Nors VU botanikos sodas tiriamuoju laikotarpiu buvo nedidelis tiek pagal plotą, tiek kolekcijų dydį, tačiau atitiko to meto akademiniam sodui keliamus reikalavimus ir buvo vienas iš botanikos mokslo centrų regione.

Bibliografija

- A. G. Morton, 1981 – Alan G. Morton, *History of Botanical Science: an account of the development of botany from ancient times to the present day*, London, 1981.
- A. Mocevičius, 2010 – Albinas Mocevičius, *Lietuvos sodų ir parkų meno raida ir tendencijos XVII–XX a.*, daktaro disertacija, Vilnius, 2010.
- A. Parent, 2014 – Arnaud Parent, „Gydytojo botaniko Žano Emanuelio Žilibero pastebėjimai apie XVIII a. pabaigos lietuvių valstietijos gyvenimą“, in: *Liaudies kultūra*, 2014, nr. 3, p. 44–52.
- A. Parent, 2018 – Arnaud Parent, *Prancūzai Abiejų Tautų Respublikos pertvarkyme Stanislovo Augusto valdymo laikotarpiu (1764–1795)*, daktaro disertacija, Vilnius, 2018.
- A. Piročkinas, A. Šidlauskas, 1984 – Arnoldas Piročkinas, Algirdas Šidlauskas, *Mokslas senajame Vilniaus universitete*, Vilnius, 1984.
- A. Ričkienė, 1994 – Aurika Ričkienė, „The contributions of J. E. Gilibert to the studies of Lithuanian flora“, in: *Kwartalnik historii nauki i techniki*, 1994, t. 39/3–4, p. 69–94.
- A. Skridaila, 2001 – Audrius Skridaila, *Sumedėjusių augalų introdukcija Vilniaus universiteto botanikos sode 1781–2000 metais*, daktaro disertacija, Vilnius, 2001.
- A. W. Hill, 1915 – Arthur William Hill, „The History and Functions of Botanic Gardens“, in: *Annals of the Missouri Botanical Garden*, 1915, t. 2, nr. ½, p. 185–240.
- A. Zemanek, 1994 – Alicja Zemanek, „Z problematyki najstarszych ogrodów botanicznych w Polsce (XVI–XVIII w.)“, in: *Kwartalnik historii nauki i techniki*, 1994, t. 39/3–4, p. 3–26.
- B. Bräuchler, T. M. Schuster, E. Vitek, H. Rainer, 2021 – Christian Bräuchler, Heimo Rainer, Tanja M. Schuster, Ernst Vitek, „The Department of Botany at the Natural History Museum Vienna (Herbarium W) – history, status, and a best practice guideline for usage and requests“, in: *Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien. Serie B für Botanik und Zoologie*, 123. Bd. 2021, p. 297–322.
- B. Dietz, 2010 – Bettina Dietz, „Making Natural History: Doing the Enlightenment“, in: *Central European History*, 2010, Vol. 43, No. 1, p. 25–46.
- C. W. J. Withers, 1995 – Charles W. J. Withers, „Geography, Natural History and the Eighteenth-Century Enlightenment: Putting the World in Place“, in: *History Workshop Journal*, 1995, No. 39, p. 136–163.
- D. Beauvois, 2015 – Daniel Beauvois, „Jean Emmanuel Gilibert i Francuzi w Polsce i na Litwie w latach 1770–1780“, in: *Kwartalnik historii nauki i techniki*, 2015, t. 1, p. 7–16.

- D. Butkienė, 2025 – Danguolė Butkienė, *Sodų aistra*, Vilnius, 2025.
- D. Labeckis, 2020 – Dainius Labeckis, *Sodų menas kaip Romantizmo raiškos erdvė: Lietuvos dvarų sodų ir parkų estetika XVIII a. pabaigoje – XIX a. pirmojoje pusėje*, daktaro disertacija, Vilnius, 2020.
- D. Milinkevičiūtė, 2020 – Daiva Milinkevičiūtė, *Imperatoriškojo Vilniaus universiteto (1803–1832) profesorių ir adjunktų kolektyvinė biografija*, daktaro disertacija, Vilnius, 2020.
- E. Brusokas et al., 2014 – Eduardas Brusokas, Liudas Glemža, Robertas Jurgaitis, Valdas Rakutis, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Modernios administracijos tapsmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*, Vilnius, 2014.
- E. C. Spary, 2000 – Emma C. Spary, *Utopia's Garden. French natural history from Old Regime to Revolution*, Chicago, 2000.
- E. Rostworowski (red.), 1964–1965 – *Polski słownik biograficzny*, redaktor Emanuel Rostworowski, t. 11, Wrocław, 1964–1965.
- H. Markiewicz (red.), 2002 – *Polski słownik biograficzny*, redaktor Henryk Markiewicz, t. 41, Kraków, 2002.
- J. Grzonkowska, 2014 – Joanna Grzonkowska, „Ogrody botaniczne jako naukowo opracowane kolekcje muzealne“, in: *Muzealnictwo*, 2014, t. 55, p. 97–106.
- J. Kamińska, 1994 – Janina Kamińska, „Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego jako uczelnia oświeceniowa“, in: *Kwartalnik historii nauki i techniki*, 1994, t. 39/3–4, p. 55–68.
- J. Kamińska, 2004 – Janina Kamińska, *Universitas Vilnensis: Akademia Wileńska i Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1773–1792*, Pułtusk, 2004.
- J. Prest, 1981 – John Prest, *The Garden of Eden. The Botanic Garden and the Re-Creation of Paradise*, New Haven, 1981.
- J. Ziemczonok, 2012 – Józef Ziemczonok, „Działalność Jeana-Emanuela Giliberta w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1775–1783“, in: *Acta Albaruthenica*, 2012, t. 12, p. 225–241.
- K. Jakovlevas-Mateckis, 2011 – Konstantinas Jakovlevas-Mateckis, „Lietuvos istorinių parkų raidos analizė ir kai kurie jų atkūrimo problemos aspektai“, in: *Urbanistika ir architektūra*, 2011, t. 35 (3), p. 169–183.
- Ł. Kurdybacha, 1973 – Łukasz Kurdybacha, Miłera Dobrowolska Mieczysława, *Komisja Edukacji Narodowej*, Warszawa, 1973.
- M. Fitzpatrick et al. (ed.), 2004 – *The Enlightenment World*, edited by Martin Fitzpatrick, Peter Jones, Christa Knellwolf, Ian McCalman, Abingdon, 2004.
- M. Gorczyńska, 1999 – Małgorzata Gorczyńska, *Popularyzacja wiedzy w polskich kalendarzach okresu Oświecenia (1737–1821)*, Lublin, 1999.
- M. Jagiełło, 2023 – Michał Jagiełło, „Uwagi na temat polskich ogrodów w XVIII wieku. Rozważania na marginesie monografii Seweryna Malawskiego“, in: *Kwartalnik historii kultury materialnej*, 2023, t. 71 (1), p. 77–89.
- M. Klovas et al., 2023 – Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Aivas Ragauskas, Jolita Sarcevičienė, Gintautas Sliesoriūnas, Oksana Valionienė, *Vilniaus istorija, I tomas. XIII a.–1795 m.*, Vilnius, 2023.
- M. L. Fagnani, 2021 – Martino Lorenzo Fagnani, „From ‘pure botany’ to ‘economic botany’ – changing ideas by exchanging plants: Spain and Italy in the late eighteenth and the early nineteenth century“, in: *History of European Ideas*, 2021, t. 48, nr. 4, p. 402–420.
- N. Shiyān, A. Skridaila, S. Žilinskaitė, 2015 – Natalia Shiyān, Audrius Skridaila, Silva Žilinskaitė, „Jean Emmanuel Gilibert and Vilnius University Botanical Garden: results of current studies of archive material from Vilnius archives, Gottingen University and National Herbarium of Ukraine (KW)“, in: *Kwartalnik historii nauki i techniki*, 2015, t. 1, p. 95–116.

- P. Daszkiewicz, 2015 – Piotr Daszkiewicz, „Jean Emmanuel Gilibert (1741–1814) – życie i praca w świetle korespondencji i świadectw z epoki“, in: *Kwartalnik historii nauki i techniki*, 2015, t. 1, p. 117–132.
- P. K. Endress, W. E. Friedman, 2020 – Peter K. Endress, William F. Friedman, „Alexander Moritz, a Swiss Pre-Darwinian Evolutionist: Insights into the Creationist-Transmutationist Debates of the 1830s and 1840s“, in: *Journal of the History of Biology*, Vol. 53, No. 4, 2020, p. 549–585.
- P. Köhler, 1994 – Piotr Köhler, „Zielniki botaników ośrodka wileńskiego z lat 1780–1840 w Kijowie, Krakowie i Wilnie“, in: *Kwartalnik historii nauki i techniki*, 1994, t. 39/1, p. 109–116.
- P. Köhler, 2015 – Piotr Köhler, „Naukowa spuścizna Jeana Emmanuela Giliberta w Polsce (Egzemplarze dzieł, recepcja)“, in: *Kwartalnik historii nauki i techniki*, 2015, t. 1., p. 185–216.
- P. Slavėnas (sud.), 1960 – *Iš mokslų istorijos Lietuvoje*, t. 1, sudarytojas Paulius Slavėnas, Vilnius, 1960.
- R. Čaplinkas (sud.), 2010 – Vilniaus istorija, 2010 – *Vilniaus istorija. Legendos ir tikrovė*, sudarytojas Rimvydas Čaplinkas, Vilnius, 2010.
- R. Pavilionis (red.), 1994 – Vilniaus universiteto istorija 1579–1994, redaktorius Rolandas Pavilionis, Vilnius, 1994.
- S. Easterby-Smith, 2017 – Sarah Easterby-Smith, „Botanical collecting in 18th-century London“, in: *Curtis's Botanical Magazine*, 2017 t. 34 (4), p. 279–297.
- S. Easterby-Smith, 2017 – Sarah Easterby-Smith, *Cultivating Commerce. Cultures of Botany in Britain and France, 1760–1815*, Cambridge, 2017.
- S. George, 2007 – Sam George, *Botany, Sexuality and Women's Writing, 1760–1830: From Modest Shoot to Forward Plant*, Manchester, 2007.
- T. Venclova, 2017 – Tomas Venclova, *Vilniaus vardai*, Vilnius, 2017.
- V. B. Pšibilskis et al., 2012 – Vyginas Bronius Pšibilskis, Sigita Jegelvičius, Saulius Kaubrys, Bronius Riauba, Arvydas Pacevičius, Alfredas Bumblauskas, *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, Vilnius, 2012.
- V. B. Pšibilskis et al., 2016 – Vyginas Bronius Pšibilskis, Alfredas Bumblauskas, Zenonas Butkus, Vytautas Gričius, Genutė Kirkienė, Inga Leonavičiūtė, Stasė Matulaitytė, Arvydas Pacevičius, Loreta Skurvydaitė, Jokūbas Sūdžius, Lidija Šabajevaitė, Silva Žilinskaitė, Alfonsas Žvilius, *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*, Vilnius, 2016.
- V. Drėma, 2021 – Vladas Drėma, *Dinges Vilnius*, Vilnius, 2021.
- V. E. Mandrij, G. Simonini (ed.), 2025 – *Insects and Colors between Art and Natural History*, edited by V. E. Mandrij, Giulia Simonini, Leiden, 2025.
- V. Merkys (red.), 1976 – *Vilniaus universiteto istorija 1579–1803*, redaktorius Vytautas Merkys, Vilnius, 1976.
- W. Grębecka, 1994 – Wanda Grębecka, „Poglądy dydaktyczne J. E. Giliberta“, in: *Kwartalnik historii nauki i techniki*, 1994, t. 39/3–4, p. 133–150.
- W. Grębecka, 1998 – Wanda Grębecka, *Wilno i Krzemieniec, botaniczna szkoła naukowa 1781–1841*, Warszawa, 1998.
- Z. Medišauskienė (sud.), 2018 – *Pasakojimai apie Vilnių ir vilniečius*, t. 1, sudarytoja Zita Medišauskienė, Vilnius, 2018.
- Z. Medišauskienė et al., 2023 – Zita Medišauskienė, Rimantas Miknys, Juozapas Paškauskas, Vytautas Petronis, Virgilijus Pugačiauskas, *Vilniaus istorija, II tomas. 1795–1914 metai*, Vilnius, 2023.